

ЦЕРКОВНА СТАРОВИНА

Ігор Ситий

●

ДО ІСТОРІЇ ГЛУХІВСЬКОГО ПЕТРОПАВЛІВСЬКОГО МОНАСТІРЯ

За останнє десятиліття вітчизняна історична наука досягла неабияких здобутків, зокрема в царині церковно-історичних студій. Проте слід зазначити, що не з'ясованих, недостатньо опрацьованих тем серед останніх ще чимало. Суттєвим гальмом є брак опублікованих джерел. У Чернігівському історичному музеї ім. В.В.Тарновського зберігається ціла низка документів, котрі можна використати для висвітлення як загальної історії церкви на терені Лівобережної України, так і для реконструкції історії окремих храмів та монастирів. Серед таких документів і копія 1748 р. царської грамоти від 10.03.1693 р. на маєтності Глухівського Петропавлівського монастиря, яка була виготовлена в Генеральній військовій канцелярії¹. Історія монастиря тісно пов'язана з історією України.

Він виник у 1230 р. Бачив навалу орд Батия. У Глухові хан прийняв полоненого чернігівського єпископа. Монастир був зруйнований і відновлений лише у XVI ст. Його ігуменами були такі відомі діячі української церкви й культури, як Дмитрій Ростовський, Давид Нашинський та Мельхиседек Значко-Яворський². На подвір'ї височіли Петропавлівський собор, Успенська та Михайлівська церкви. Довідники зазначають, що «Глухівсько-Петропавлівський монастир - один із найдовершеніших архітектурних ансамблів доби розквіту українського бароко»³. Для того, щоб побудувати такі споруди, а потім утримувати їх, потрібні чималі гроші. І монастир їх мав. Значні прибутки давали села, ґрунти, млини, що були закріплені за ним царськими грамотами та гетьманськими універсалами.

Публікація зазначеного документа важлива з таких міркувань. Це перше оприлюднення цієї пам'ятки. Вона дозволяє з'ясувати недостатньо висвітлену історію формування монастирських угідь. Роль у цьому процесі московської влади й гетьмана І.Мазепи, який постає перед нами людиною, не байдужою до церковних справ. Це певною мірою спростовує обвинувачення гетьмана в неосязному користолобстві та егоїзмі. Він добре розумів, що монастирі та церкви - це не тільки суто релігійні установи, а й духовні осередки, які для виконання зазначеної функції повинні мати економічне підґрунтя. Прикладом останньої є діяльність Д. Ростовського, який писав у монастирі свої знамениті «Чет'ї - Мінеї»⁴. Документ важливий для вивчення українського діловодства XVIII ст., відносин офіційних структур Московщини й Гетьманщини, процесу поступової інкорпорації останньої першою (гетьманського універсалу вже не достатньо для ченців, їм треба міцніший документ - царська грамота. Копію 1748 р. у Генеральній військовій канцелярії засвідчують спочатку російські наглядачі, а вже потім українці - чужі у своїй хаті, звертає на себе увагу підкреслено шанобливе титулування І.Мазепи⁵), значно доповнює статтю відомого церковного діяча та історика Філарета Гумилевського,

присвячену цьому монастирю.

Текст документа передано популярним методом, титла розкриті, збережені мовні та стилістичні особливості.

«Копія».

Б[о]жиею м[и]л[о]стию Мы Пресвѣтльшии и Державнѣишии Великие Г[осу]д[а]ри Ц[а]ри и Великие Кн[я]зи Иоаннъ Алексѣевичъ, Петръ Алексѣевичъ Всея Великия и Малыя и Бѣлыя Россіи Самодержцы; Московскіе, Киевскіе, Володимирскіе, Новгородскіе, Ц[а]ри Казанскіе, Ц[а]ри Астраханскіе, Ц[а]ри Сибирскіе, Г[осу]д[а]ри Псковскіе и великие кн[я]зи Смоленскіе, Тверскіе, Югорскіе, Пермскіе, Вяцкіе, Болгорскіе и иннихъ, г[ос]д[а]ри и великие кн[я]зи Новагорода, Низовскіе, земли Черниговскіе, Рязанскіе, Ростовскіе, Ярославскіи, Белоозерскіе, Удорскіе, Обдорскіе, Кондѣйскіе і всея Сѣверния страны повелители и г[осу]д[а]ри Іверскіе, земли Карталинскихъ и Грузинскихъ ц[а]рей и Кабардинскіе земли, Черкасскихъ і горскихъ кн[я]зей і иннихъ многихъ г[осу]д[а]рствъ і земель восточныхъ и западныхъ и сѣверныхъ отчичи и дѣдичи и наслѣдники и г[ос]д[а]ри и обладатели.

Н[а]ше Ц[а]рское Величество пожаловали Глуховского Петропавловского м[о]н[а]стиря ігумена Селивестра⁶ з братіею и хто впред по них в томъ м[о]н[а]стирь будутъ ігумени и братія вельи н[и]нѣ дать сию н[а]шу Великихъ Г[осу]д[а]рей жалованную грамоту на м[о]н[а]стирскіе ихъ села Холопково, Баничи. Мацково, Ратовку по рекъ Есманъ лежащие, да на слободку Бородавку, да на села жъ на Везонку, на Хозовку, на Будищи, на Чернево на рекъ Клевени лежащие с людьми посполитими в тѣхъ сельхъ живущими и на мелници и на инніе всякіе угодя, которими они селами и мелницами и перевозомъ с прежде сего владѣли. Для того в н[и]нѣшнемъ въ СА году [ЗП]⁷дня били челомъ намъ Великимъ Г[осу]д[а]ремъ Н[а]шему Ц[а]рскому Величеству онъ ігумень Селивестръ с братіею в прошломъ де во РЧЗ - м году по Н[а]шему Великихъ Г[осу]д[а]рей Н[а]шего Ц[а]рского Величества указу дана имъ Н[а]ша Ц[а]рского Величества жалованная грамота на м[о]н[а]с[т]ирскіе ихъ села і на мелници и на инніе угодя, а порознь де імянно тѣ ихъ угодя не росписани і въ прошломъ де въ С - мь году ноября КИ дня далъ имъ на тѣ ихъ вишеписанніе м[о]н[а]с[т]ирскіе села и мелници и на перевозъ по ихъ прошению для впред будущаго владѣнія вновь листь свой подданной н[а]шъ Воиска Запорожского Обоихъ Сторон Днепра гетманъ Іванъ Степановичъ Мазепа, в которомъ ево гетманскомъ листу тѣ ихъ села со всѣми угодии написани імянно, а н[а]ше де Великихъ Г[осу]д[а]рей Н[а]шего Ц[а]рского Величества жалованной грамоти на тѣ ихъ села в подтверженіе того имъ не дано і чтобъ Мы Великие Г[осу]д[а]ри Н[а]ше Ц[а]рское Величество пожаловали ево ігумена з братіею вельи имъ на вишеімянованніе села и на мелници и на всякіе угодии дать Н[а]шу Великихъ Г[осу]д[а]рей Н[а]шего Ц[а]рского Величества жалованную грамоту, а в листу подданного н[а]шего Воиска Запорожского Обоихъ Сторон Днепра гетмана Івана Степановича Мазепа прошлаго С - г году ноября КИ - г дня написано по Н[а]шему Великихъ Г[осу]д[а]рей Н[а]шего Ц[а]рского Величества указу утверждаетъ онъ гетманъ тѣмъ своимъ листомъ ему ігумену Селивестру и братии по ихъ прошению даніе имъ и подлинніе ихъ земли и мелници и инніе угодя, а імянно село Холопково, а под тѣмъ селомъ на рекъ Есманъ мелница о трехъ анбарехъ, да села Баничи, Мацкого, Ратовку по той же рекъ Есмани лежащие да села жъ на рекъ Клевени слободку Бородавку з двема анбары, село Везонку с четирма анбары да села жъ Хозовку, Будищи, Чернево да под самимъ м[о]н[а]с[т]иремъ три анбара по той же рекъ Клевени лежащие да перевозъ Мутинский на рекъ Сеймъ и тѣхъ вишеімянованныхъ сель от кр[е]стьянъ всякое имъ послушаніе (опричь козаковъ которіе имѣють при своихъ волностяхъ бити сохранени) отбирать и даби никто из старшини и посполства преждедереченнимъ монахомъ какъ в владѣнии онихъ сель, такъ и во отбирании с мелницъ и с перевозу Мутинского всякихъ пожитковъ имъ належашихъ ни какой ни малой не смѣль чинити трудности и препони. И Мы Пресвѣтльшии і Державнѣишии Великие Г[осу]д[а]ри Ц[а]ри і Великие

Кн[я]зи Іоаннь Алексєвичь, Петрь Алексєвичь Всея Великія и Малыя и Бєлыя Россіи Самодержци Н[а]ше Ц[а]рское Величество слушава поданного н[а]шего Воиска Запорожского Обоихъ Сторон Днепра гетмана Івана Степановича Мазепи листа и того ігумена Селивестра з братією челобитя пожаловали ево ігумена з братією и хто по немь в том м[о]н[ас]тирь будуть ініи ігумени и братя, вельли имь тми вишеимянованными сєлами и мелницами и всякими к нимь належащими угоди и перевозом, которіе по н[а]шему Великихъ Г[осу]д[а]рей Н[а]шего Ц[а]рского Величества указу написали и подтвердили имь вишеимянованным листомь своим поданной н[а]шъ Воиска Запорожского Обоихъ Сторон Днепра гетман Іван Степановичь владѣт и всякіе обикновенные подати и пожитки (кромь козаковъ которіе имьють бити при своих волностях в сохранении) употреблять, понеже в н[а]шихъ Ц[а]рского Величества малороссийскихъ городѣхъ всякое к пожитку и к крепости непорушимой устроєніе по н[а]шей г[осу]д[а]рской м[и]л[ос]ти велєно утверждать и к лутчєму устроиват ему вѣрному н[а]шему подданному Воиска Запорожского Обоихъ Сторон Днепра гетману Івану Степановичу: на что и сию н[а]шу Великихъ Г[осу]д[а]рей Н[а]шего Ц[а]рского Величества жалованную грамоту дат им указали, по которой онь ігумен з братією и впред по немь в том же м[о]н[ас]тирь будущіе ігумени и братя вишеимянованными сєлами и мелницами со всьми к нимь принадлежащими угоди и перевозом имьють владѣти безо всякого прєпятія, что им написано в сей Н[а]шей Ц[а]рского Величества жалованной грамоте выше сєго и для вѣчного утверждения Н[а]шей Ц[а]рского Величества м[и]л[ос]ти и вѣчного владѣнія тми вишеимянованными сєлами и мелницами и перевозом ему ігумену Селивестру з братією и впред по ним в томъ м[о]н[ас]тирь будущимъ ігуменомъ и братіи сєб Н[а]шу Ц[а]рского Величества жалованную грамоту утвердит Н[а]шею Ц[а]рского Величества печаттю повельли. Писана сия Н[а]шей Ц[а]рского Величества жалованная грамота в Н[а]шемъ ц[а]рствующемъ велицємъ граде Москвѣ лѣта от создания мира ЗСА м[є]сяц[а] марта І дня г[осу]д[а]рствования Н[а]шего АІ году.

Подленную грамоту подписалъ Великихъ Г[осу]д[а]рей Ихъ Ц[а]рского Величества дѣякъ Василей Бобининь.

В сей грамоти г[осу]д[а]рственная висѣстая печать. На оборотъ грамоти написано: Б[о]жиєю м[и]л[ос]тию Прєсвѣтльшіи и Державнѣйшіи Великіи Г[осу]д[а]ри Ц[а]ри и Великіи Кн[я]зи Іоаннь Алексєвичь, Петрь Алексєвичь Всея Великія и Малыя и Бєлыя Россіи Самодержцы.

Справиль Івань Черєдєвь.

1748 году февралѣ 4 дня присудствующие Войсковой Генеральной канцєларіи члєни в засвидѣтельствовање, что вышеписанная г[осу]д[а]рственная грамота точно и сходно с оригинала переписана подписались: Альсєй [Изволскій], Іван Чє[льшев], Федор Лисєнко, Михайло Скоропадскій, Петрь Валкєвичь.

За старшого канцєлариста Василь Туманскій. Сведѣтельствовал с подлинною канцєларистъ войсковой Івань Андрєвскій. М. П.»

2 - а арк. : 31x 20 см.

Філігрань: «Pro Patria», віньєтка.

Печатка на червоному сургучі, d = 50 мм. Зображення: козак, озброєний рушницею й шаблею. По колу напис: «ЕЯ ІМПЕРАТОРСКОГО ВЕЛИЧЕСТВА МАЛОРОССИЙСКОГО ЗАПОРОЖСКОГО ВОЙСКА ПЕЧАТЬ».

Інвєнтарні номери:

- збірки Василя Тарновського - «734. № 8» [XIX ст.];

- музею українських старожитностей В.В.Тарновського - «№ 114»(по каталогу 1900 р.);

- Чернігівського історичного музею - «АЛ 869»[40 - і рр. XX ст.].

Папір зверху й знизу підгнив, вкрився фіолєтовими плямами. По краях надриви. Угорі 1 - го арк. напис олівцєм - «1693. III. 1. № 114» [1900 р.].⁸ Угорі, справа написи чорнилєм, на 1- му арк. - «3», на 2 - му - «10»[XVIII ст.].

Копія 1748 р.⁹

Примітки та література:

- 1 Каталог музея украинских древностей В.В.Тарновского. Т.П. Составил Б.Д. Гринченко. - Чернигов, 1900. - С. 252. Перший короткий опис.
- 2 Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. - К., 1990. - С. 171, Ткаченко В. Монастир на Чернечій горі (Глухівсько-Петропавлівський) // Сіверянський літопис. - 1999. - №1. - С. 21-25, Филарет Гумилевский. Глуховский Петропавловский монастырь // Черниговские епархиальные известия. - Прибавления. - 15 февраля 1862. - С. 149-154. - 1 марта 1862. - С. 171-178.
- 3 Чернігівщина ... - С. 171.
- 4 Филарет Гумилевский. Указ. соч. - С. 172-173.
- 5 У 1708 р. від цієї шанобливості не залишилося і сліду: «... ізвѣстно нам Великому Государю учинилось, что бывшей гетманъ хитростію своею без нашего указа аренды і многие іные поборы наложил на малоросійской народ будто на плату войску, а в самом дѣле ради обогащения своего ...» - Указ Петра I від 28. 10. 1708 р. - ЧИМ, інв. № АЛ 91.
- 6 Селивестр Климкевич. - Филарет Гумилевский. Указ. соч. - С. 153.
- 7 Дописка на полях - «февраля» [1748 р.]
- 8 Помилка, треба - «10.03.1693.»// Филарет Гумилевский. Указ. соч. - С. 154.
- 9 Це був важкий для України рік. Вона зазнала нашестя сарани, а Глухів був знищений пожежею.//Филарет Гумилевский. Глуховский уезд. - Черниговские епархиальные известия. - Прибавления. - 15 октября 1864 г.- С. 616.

